

Охирги пайтда тарихчиларимиз ўртасида Ўзбекистон тарихини кайта ёзишлари хакида, ўтмишда юртимиз тарихини ёзишда сохтакорликка йўл кўйилгани хакида, кимлар нима килгани-ю, қайси давр хакида қанча саҳифа ёзилганини, аслида эса бошқача бўлишлиги лозимлиги ва бошқа муоммоларда бир мунча баҳслар бўлиб ўтди.

Тарихи йўқ халқнинг истикболи ҳам йўқ, дейди донолар. Лекин тарихнинг бўлиши бир гап, ўша тарих соҳиби бўлган халқнинг бу тарихни тушуниб етмоғи алоҳида бошқа бир гап. Шубҳасиз, биз улуг ва шарафли тарихга эгамиз. Бу тарихнинг кадрилини пастлатишга уринган ва уринаётган душманларимиз, сотқинларимиз борлиги ҳам шубҳасиз.

Аммо ана ўша шарафли тарихни халқимизга етарли даражада тақдим қилиндими? Йўқ, албатта. Бу ишни қилиш эса тарихчиларимиз елкаларидаги масулиятдир.

Хозирда тарихчиларимиз бу масъулиятни англаб етган кўринадилар ва уни адо этишга қиришганлари кўриниб турибди.

Таъқидлаш лозимки, тарихчи бўлиш осон эмас, қадимдан тарихчилар икки ўтнинг орасида қолиб қолганлар. Илмий омонатга содик қолганлари ҳукмнинг қаҳрига учраган, ҳукмнинг розилигига эришмоқчи бўлганлари эса илмга хиёнат қилганлар, тарихчи номига доғ туширганлар. Бу икки ўтнинг орасидан соғ қикқан тарихчилар эса жуда кам.

Бизнинг тарихчиларимиз мени кечирсинлар-у, аммо уларнинг мактабини илмий омонатга содик қолган, дея олмаймиз. Улар ўзлари хохламаган ҳолда дунёдаги энг ёлгончи, энг сохтакор, энг мунофиқ ва энг шарманда тарих мактабига қирдилар. Бу мактаб инсоният тарихидаги энг бузук фикрли кишилардан бўлмиш Маркс ва Ленин таълимотлари асосида ташкил топган, тарихни моддапарастлик асосида таҳлил қилишга мосланган эди.

Маълумки, тарих илми-бўлиб ўтган воқеаларнинг ўзи ёки уларни ривоят қилиш эмас, балки ўша ходисаларни инсоний ва ҳақиқат, инсоф нуқтаи назардан таҳлил қилишдир. Бунда эса тарихчининг иймон-этикоди, мафқураси, дунёқараши ва тафаккури муҳим ўрин тутди.

Коммунистик мафқура, эътиқод, дунёқараш ва тафаккур нимадан иборат экани бугун ҳеч кимга сир эмас. Никоблар йиртилди, бўёқлар ювилди. Хар бир нарса ўз ўрнини топди.

Коммунистик тарихчилар инсоният тарихини ўз мафқура, дунёқараш ва тафаккурлари юзасидан қайта кўриб чиқдилар. Уларнинг фикрича, бошқа масалалар каби тарих масаласида ҳам инсоният нотўғри йўлда юрган эди. Чунки, коммунистлар юзага қелгунча

тарихни Худога ишонган, динга эътикод килган, ёлгонни гуноҳ деб билган ва ниҳоят, инсон Аллоҳ яратган муқаррам жонзот бўлиб, бир куни келиб ўз килмишларига жавоб беради, деб ишонадиганлар томонидан таҳлил килинган эди. Коммунистлар эса бу нарсаларнинг ҳаммасига туфурдилар.

Ўзларини энг ақлсиз ва беҳаё хайвон-маймундан таркалганликларини бутун дунёга фахр билан эълон этдилар. Бошқаларни ҳам ўзларига ўхшаб маймундан пайдо бўлган деб ўйлаб, инсоният тарихини маймунчасига таҳлил эта бошладилар. Кўхна дунёда инсон иштирокида бўлиб ўтган ходисалар модда бирламчи туради, деган беъмани акийда асосида фикр юритилди. Бу борада ёлгон, сохтакорлик, мунофиқлик ва бузиб кўрсатишда асло тап тортилмади.

Бу ҳам етмаганидек, социалистик лагерга камалган халқларни ака халқка ва ука халқларга бўлиб кўйиб аканинг тарихи алоҳида торози билан, укаларнинг тарихи алоҳида торози билан ўлчанди. Бошқа нарсалар каби тарихга ҳам қолип ясалди. Ким шу қолипга тушса илмий асосда турган, қолипдан чиққан эса эскилик саркитига берилган, миллатчилик дардига чалинган ёки буржуазия мафқураси таъсири остида қолган, деб эълон қилинди.

Биргина мисол келтирайлик. “Ога” халқнинг тарихий шахси Пётр подшоҳ, тараккиёт асосчиси, у қилган, бу қилган деб мактаниб, охири бориб Буюк Пётрга айлантирилган. У ҳақда ҳар қанча мактов бўлса, романлар ёзилса, кинолар яратилса мумкин. Аммо “ука”нинг тарихий шахси Амир Темур, қонхўр, феодал, кўйинки, ҳамма ёмонликларни ўзида мужассам қилган шахс. Унинг тўғрисида бир оғиз яхши сўз айтган кўрадиганини кўради. Бошқа нарсаларни ҳам шунга такқослайверинг.

Оқибатда, СССР тарихи, деб Россия тарихи ўқитилди. Рус тарихий шахслари макталди, ўзимизникилар ёмонланди. Қурук бўлмасин учун ҳар бир халқда битта-иккита қолипга тушадиганларни қискача эслатиб ўтилар эди. Қун ўтиши билан тарих ёлгонга тўла борди. Оқибат келиб ошқоролик сиёсати бошланганда биринчи бўлиб тарихчилар зарбага учрадилар. Ҳатто ўқув юртлирида тарих дарслари тўхтаб қолди. Жамиятда тарихдаги оқ доғлар хақида гапира бошланди. Энди эса ҳамма ўз тарихини қайта ёзмакчи.

Мен айтмоқчиманки, тарихчиларимиз ватанимиз тарихини қайта ёзишдан илғари, биринчи навбатда мазкур ўзлари мансуб бўлган тарих мактабидан воз кечишлари керак. Ҳар бир халқнинг тарихини ёзиш учун унинг ичида бўлиши керак. У халқнинг маънавий, рухий ҳаёти билан яшамоғи, қадриятларини англамоғи лозим. Лекин ҳозирги ҳолатда тарихчиларимизда бу шартлар мавжуд бўлгани билан, мактаблари, устозлари бошқалигини унитмаслигимиз керак.

Шунинг учун ҳам тарихчиларимиз ўз мактабларини ўзгартишлари, тарихни инсоний соф руҳдан келиб чиқиб таҳлил этадиган мактабга аъзо бўлишлари шарт. Ана шундан сўнг, юртимиз, халқимиз тарихини қайта ёзиб чиқиш мезони ва асосларини аниқлаб олишлари мумкин бўлади.

Албатта бу иш осонликча қўчмайди. Умр бўйи ягона ҳақиқатни шу, деб айтиб келаётган нарсаларидан тоғиб, унинг аксини ҳақиқат, деб халқка айтиш ҳам осон эмас. Қайта қуриш йилларида “Фан ва турмуш” ойномасида “Исломи-илм демақдир” номли мақолам чоп этилгандан сўнг, тарихчилардан бири таҳрир хайъатига “Нима учун бу нарсани нашр этдингиз? Ҳамма ёқни расво қилдингиз-ку! Энди мен ўқувчиларимига нима дейман”, деб қуёниб ёзган эди. У кишига жавобан мен: “Қўп хижолат бўлманг, ҳеч уялмасдан

ўқувчиларингизга, шу вақтгача ёлгон гапириб, сизларни алдаб келган эдим дейсиз”, деб ёзгандим. Бу борада яна бир ходиса ўрнакли деб ўйлайман. Нисбатан ёш ёзувчилардан бири кайта куриш даврида кекса ёзувчилардан бирининг олдига бориб дардини очибди. “Устоз, ёзганларимни галвирлаб кўрсам, ўттиз фоизи хам колмай тўкилиб кетяпти-ю, нима деган одам бўлди энди?” дебди. Устоз эса: “Сен ўттиз фоиз демокдасан, мен китоб жавони олдидан ўтаётиб ўзимнинг китобларим рўбарўсига келганимда кўзимни юмиб, тескари караб ўтмоқдаман. Биз қариб колдик, аммо сен ёшсан, бундан буёқ галвирда турадиган қилиб ёзгин”, дебди. Менимча бу гаплар хаммага, жумладан, тарихчиларга хам тегишли.

Тарихни ёзишда манбалар муҳим ўрин тутуди. Хозиргача юртимиз тарихини ўрганишда гарбий манбалардан кенг фойдаланиб келинмоқда. Аслида эса, ўз манбаларимиз асос бўлиши керак. Ўзимизнинг қадимги тарихчиларимизнинг асарлари араб, форс тилида ёки ўз алифбомизда бўлганлиги тўғрисида айбдор бўлиб келганлар. Ажнабий манбалар ана ўша асл манбаларга таянганини айтишадими-ю, аммо, ўз нуқтаи назаридан таҳлил қилдилар.

Биз ўз тарихчиларимиздан бевосита олсак жуда хам яхши бўлади. Имом Наршахий, Имом Табарий, Ибнул Асийр, Мирхонд, Хондамир, Шарафуддин Али Яздий ва бошқа улуг тарихчиларимизнинг асарларида етарли маълумотлар бор. Исломи тарихчилик мактабининг кўзга кўринган олимлари бўлмиш бу тарихчилар, ўз кўзи билан кўрганларини ва кўрганлардан йиккан хабарларини сўраб-суриштириб илмий асосда ёзиб қолдирганлар. Баъзи вақтларда илмий омонат юзасидан бир ходиса тўғрисида бир неча хабарни хам келтирганлар. Хозирги тарихчиларнинг вазифаси эса, ўша хабарларни таҳлил қилишдир.

Чет эллик инсофли, гаразсиз тарихчиларнинг илмий ишлари эса иккинчи даражали манба бўлади.

Юртимиз тарихидаги турли даврларни кетма-кет баён этишда Исломи даврига алоҳида эътибор берилса яхши бўлар эди. Чунки, тарихимизнинг энг кўп бузилган даври хам шу давр, энг гуллаб яшнаган даври хам шу давр. Тарихни сохталаштириш компаниясида айнан шу даврни кўпроқ бузишга алоҳида эътибор берилган. Юртимизда фан-маданият, илм-марифат, саноат ва хунармандчилик қўйин-ки, ҳаётнинг турли соҳаларида улкан ютуқларига эришилган, буюқ алломалар етишиб чиккан бу даврни алоҳида эҳтимом билан ўрганишда келажакимиз учун хам катта аҳамияти бор.

Бу, бошқа даврларни ўрганиш керак эмас, ёки унча аҳамият бермасамиз хам бўлаверди дегани эмас. Даврларни яхши ўрганиш, уларни бир-бирига солиштириш орқали кўп фойдаларга эришилади.

Шунингдек, тарихий шахсларга хам алоҳида назар солиб чиқиш керак. Мисол учун Муканна шахсини олиб кўрайлик. Уни халқимизга хам, бошқаларга хам буюқ қахрамон, эл-юрт озодлиги учун курашчи, адолатпарвар шахс сифатида тушунтириб келинган. Унинг мадҳида бадий асарлар хам битилган. Хозир хам, хатто олий мақом сиёсий маърузаларда хам “Биз Муканна қаби улуг зотларнинг авлодимиз”, қабилидаги сўзлар айтилди.

Аслида эса, ўта бадбашара бўлганидан юзига никоб тутиб юргани учун “Муканна” лақабини олган бу шахс худолик давосини қилган бир қарибгар бўлган. Имом Наршахий унинг қирқдорларини, фиску фасодини ва ноқарорлигини кўзи билан кўрганларга суяниб, батафсил мисоллар келтирганлар. Буни хамма билади. Имом Наршахийнинг

“Бухоро тарихи” китоби чоп ҳам килинган. Аммо ҳеч ким хакикатни айта олмайди. Нима учун? Чунки, Муканна Ислом ҳукми даврида чиккан. Исломни ёмонлаш давлатнинг сиёсати. Демак, Исломга қарши чиккан одам ким бўлишидан қатъий назар яхши. Ёки бу мисолнинг акси, юртимиз сиёсий ҳаётида Муканнадан бошқа ижобий шахс ўтмаганидек. Ҳамма подшоҳлар, ҳукмдорлар золим, қонхўр, ваҳший бўлишган. Ҳазрати Алишер Навоий шоир-вазир бўлганлари ва “адабиётшунос”, “тарихшунос”лар томонидан режага мувофиқ қолипга солиб берилганлари тўғрисида учун бундан мустасно. Демак, тарихий шахслар хақидаги хакикатни бузмасдан кўрсатишга ҳам тарихчиларимизни кўп изланишлар ва бахслар қутмоқда. Ҳа, албатта, хақиқий изланиш ва бахсдан кейин одилона баҳо бериш керак. Олдинги тузум вақтида ёмон дейилганлар яхши, яхши дейилганлар ёмон деб ҳулоса чиқариш ҳам унчалик тўғри йўл эмас.

Менимча, Рус босқинига сабаб бўлган нарсаларни ҳам чуқур ўрганиш керак. Бу албатта Ислом оламининг умумий тушқунлигига боғлиқ нарса. Юртимиз мусулмон оламининг ажралмас қисми бўлиб келган. Лекин, ҳозиргача Русияга ихтиёрий қўшилиш ёлғони билан бизнинг юртимиздаги тушқунлик сабаби етарли даражада ўрганилган эмас. Шунингдек, Рус босқинига қарши миллий озодлик ҳаракатини синчиклаб ўрганиш билан бирга сотқин ва хоинлар ҳаракатини ҳам ўрганмоқ лозим. Коммунистик босқин ва истибдод даврини ўрганишда халқимизга қарши қилинган ёвузликларни очиб ташлаш керак. Қанчадан қанча уламоларимиз, зиёлиларимиз, миллий озодлик қурашчилари, ватанпарварларимизнинг ёстиги-ни қуритиб, халқимиз гули бўлган инсонларни ваҳшийларча қириб ташлаган коммунистларнинг қирдикорлари қош қилиниши лозим. Шунингдек, коммунистларнинг мунофиқликлари, ёвузликлари ва адашганликлари халқ бошига қанчалар қулфатлар қелтирганини ҳозирги ва келажак авлод тушуниб етмоғи лозим.

Ҳулоса қилиб айтганимизда, тарихчиларимиз олдида жуда қийин ва шарафли вазифа турибди. Мен уларга илмий омонатга содиқ бўлишлари зарурлигини эслатиш билан бирга ушбу савобли ишда қатта муваффақиятлар тилаб қоламан.

Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, "Тарих омонатдир" китобидан (1995 йил)